

STARI GRAD KAMENGRAD

Na kamenitom brdu iznad današnjeg sela Donji Kamengrad, 9 km zapadno od Sanskog Mosta, danas stoje samo neznatni ostaci nekadašnjeg starog grada Kamengrada. Nalazi se na stijeni čije se tri strane okomito spuštaju ka ravnici i selu. Što se tiče plana građevine, teren je zahtijevao da bude nepravilan. Cio kompleks tvrđave može se podijeliti na gornji i donji grad. Gornji je srednjovjekovni, dok je donji iz osmanskog perioda. U gornjem gradu od stare tvrđave sačuvalo se dosta zidova i jedna kulal okrugle osnove, zidana tesanim kamenom. On se prvi put u izvorima spominje 1374. godine u župi Sani kao vlasništvo knezova Babonića Blagajskih.

Obično se uzimalo da je osmanska vojska 1463. godine zauzela Kamengrad i u njega smjestila stalnu vojnu posadu. Međutim, Kamengrad se ne spominje u osmanskim popisima Bosanskog sandžaka iz 1469, 1485. i 1489. godine. Pod osmansku vlast Kamengrad je došao krajem XV stoljeća, kada su Osmanlije, zaobilazeći Jajce i druge utvrđene gradove u dolini Plive i Vrbasa, zagospodarili i velikim dijelom slabo naseljenog planinskog spleta na jugu ove oblasti i izbili na liniju Kamengrad – Ključ – Glamoč. Državnim ugovorima iz 1503, i 1519. godine ovim pravcem razgraničeni su osmanski i ugarski posjedi u zapadnoj Bosni.

Kamengrad je, negdje prije 1530. godine, postao sjedište subašiluka na teritoriji Bosanskog sandžaka. U njemu je te godine, pored gradske posade, sjedio subaša Malkošić, koga je tamo našao i Kuripešić. Sve do sredine XVI stoljeća Kamengrad je bio središte istoimene nahije Bosanskog ili Kliškog sandžaka, ali ga nema na popisu tog sandžaka iz 1574. dok se 1562. godine spominje kao nahija Bosanskog sandžaka. Kao sjedište kadiluka Kamengrad se prvi put spominje 1574. godine i pored Kamengradске pripadale su mu još nahije: Sana ili Ključ, Sanica i Bilaj – Blagaj, Pećigrad, Mala i Velika Kladuša, Šturlić, Podzvid, Vrnograč, Todorovo, Bužim, Stijena, Stari Majdan, Jezerski, Krupa, Otoka, Džisri Sana i Cazin.

Znatan dio starosjedilačkog stanovništva prešao je na islam još u prvim decenijama osmanske vladavine. Vrijeme i intenzitet procesa prelaska na islam najbolje ilustruju brojni podaci osmanskih popisnih deftera iz XVI i XVII stoljeća. Tako je u Kamengradu 1570. godine evidentirano u gradu svega 65 domaćinstava vlaha, dok je ostalo područje ove nahije bilo gotovo nenaseljeno. Trideset godina kasnije situacija je u potpunosti promijenjena. Godine 1604. u Kamengradu je bilo evidentirano pored kršćanskog naselja (varoš), i maleno muslimansko naselje. U varoši je bilo popisano 98 vlaških domaćinstava – s 29 kuća i 8 mudžereda (neoženjenih). Osim vlaha, u navedenoj varoši bilo je upisano još 7 muslimanskih domaćinstava kao zemljoradnici. U cijeloj nahiji postojalo je sada ukupno 113 naselja vlaha, od kojih su 30 bila sela, a ostalo su predstavljali naseljene mezre i čifluke i samo 3 naselja zemljoradničke raje (muslimana), ne računajući Kamengrad sa ukupno 20. kuća. U Kamengradskoj nahiji je 1604. godine bilo 415 domaćinstava vlaha kršćana, 108. vlaha muslimana i 118 kuća gradskog rajinskog zemljoradničkog stanovništva (98 kuća otpadalo je na dva malena gradska naselja Kamengrad i Dičevo i 20 kuća muslimanske zemljoradničke raje).

Kamengrad nakon 1624. godine postaje sjedište kapetanije koja je obuhvatala najveći dio područja u srednjem toku Sane. Osim Kamengrada, u okviru Kamengradske kapetanije nalazili su se Majdan i Vakuf (danas Sanski Most). Do 1700. godine kapetani su bili iz nepoznate porodice, a onda je kapetanija došla u ruke jedne grupe novskih Cerića. U prvoj polovini XVIII stoljeća Kamengrad je čuvala posada od 200 graničara. Do druge polovine ovoga stoljeća grad je centar kapetanije i kadiluka. Prema službenom popisu iz 1833. godine, ovaj grad je bio znatno devastiran i u njemu su postojala samo tri topa. Potpuno je napušten 1838. godine.

